

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

2/2022

**ВОЈНО-
ИСТОРИЈСКИ
ГЛАСНИК**

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

ИЗДАВАЧ: ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА – ОДЕЉЕЊЕ
ЗА ВОЈНУ ИСТОРИЈУ МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР: пуковник др Миљан Милкић, виши научни сарадник ИСИ, председник; пуковник др Далибор Денда, виши научни сарадник ИСИ; др Татјана Милошевић, научни сарадник ИСИ; др Милан Терзић, научни саветник, Архив Југославије; пуковник доц. др Слободан, Ђукић, Катедра друштвених наука, Војна академија; др Дмитар Тасић, виши научни сарадник, Институт за новију историју Србије; др Маријана Мраовић, научни сарадник, Војни архив; проф. др Љубодраг Димић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; проф. др Александар Животић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Драган Богетић, научни саветник, Институт за савремену историју; др Миле Бјелајац, научни саветник, Институт за новију историју Србије; др Милић Милићевић, виши научни сарадник, Историјски институт; пуковник др Винфрид Хајнеман, Центар за војну историју и друштвене науке Бундесвера, Потсдам (иностранни члан); доц. др Ервин А. Шмидл, Институт за стратегију и безбедносну политику, Беч (иностранни члан); проф. др Јарослав Вишњаков, Институт МГИМО, Москва (иностранни члан); др Кармен Сорина Рижновеану, виши научни сарадник, Институт за политичке студије одбране и војну историју, Букурешт (иностранни члан); др Чаба Катона, научни сарадник, Историјски институт Мађарске академије наука, Будимпешта (иностранни члан).

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК: пуковник др ДАЛИБОР ДЕНДА

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ: др ТАТЈАНА МИЛОШЕВИЋ

Часопис излази два пута годишње. Година издања LXXII. Рукописи се шаљу на адресу електронске поште vig@mod.gov.rs.

Институт за стратегијска истраживања – Одељење за војну историју, Вељка Лукића Курјака бр. 1, 11000 Београд. Телефони редакције 011/36-03-473 и 011/36-03-475; војни тел. 40-473 и 40-475. Рукописи се не враћају.

Задња страна корица: Стерилисање одеће у дворишту Ваљевске окружне болнице 1915. године (горња слика); Пацијенти у Ваљевској окружној болници, окупани, очишћени од вашију и у чистим пицамама 1915. година (доња слика); Извор: *Ратни албум 1914–1918*, Београд, 1926.

**ВОЈНО-
ИСТОРИЈСКИ
ГЛАСНИК**

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

PUBLISHER: STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE – DEPARTMENT FOR
MILITARY HISTORY MINISTRY OF DEFENCE OF REPUBLIC OF SERBIA

EDITORIAL BOARD: Colonel Dr. Miljan Milkić, Senior Research Fellow, SRI, Colonel Dr. Dalibor Denda, Senior Research Fellow, SRI, Dr. Tatjana Milošević, Research Fellow, SRI; Dr. Milan Terzić, Principal Research Fellow, Archive of Yugoslavia; Colonel Dr. Slobodan Đukić, associate professor, Military Academy, Dr. D Mitar Tasić, Senior Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia; Dr. Marijana Mraović, Research Fellow, Military Archive; Prof. Dr. Ljubodrag Dimić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Prof. Dr. Aleksandar Životić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Dr. Dragan Bogetić, Principal Research Fellow, Institute for Contemporary History; Dr. Mile Bjelajac, Principal Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia; Dr. Milić Milićević, Senior Research Fellow, Institute of History, Colonel Dr. Winfried Heinneman, ZMSBw, Potsdam (foreign member); Prof. Dr. Erwin A. Schmidl, Institute for Strategy and Security Policy, Vienna (foreign member); Prof. Dr. Yaroslav Vishnyakov, MGIMO Institute, Moscow (foreign member); Dr. Carmen Sorina Rijnoveanu, Senior Research Fellow, Institute for political studies of defense and military history, Bucharest (foreign member); Dr. Csaba Katona, Research Fellow, Institute of History, Hungarian academy of science, Budapest (foreign member).

EDITOR-IN-CHIEF: Colonel Dr. DALIBOR DENDA
EDITORIAL SECRETARY: Dr. TATJANA MILOŠEVIĆ

Journal is published in two volumes per year. Year LXXII. Contributions should be sent to E-mail vig@mod.gov.rs.

Strategic Research Institute – Department for Military History, Veljka Lukića Kurjaka № 1, 11000 Belgrade, Serbia. Telephones +381 11 36-03-473 and +381 11 36-03-475. Manuscripts will not be returned.

Rear cover: Sterilization of clothes in the courtyard of Valjevo district hospital in 1915 (upper); Patients in Valjevo district hospital, bathed, cleaned of lice and in clean pajamas in 1915 (bottom); Source: *War album 1914–1918*, Belgrade, 1926.

УДК: 94:323-054.6(398)"0/3"
930(37)"0/3"
COBISS.SR-ID 112490505
DOI број: 10.5937/vig2202009L

Језик рада: Српски
Примљен: 17. 10. 2022.
Прихваћен: 15. 12. 2022.
Тип рада: Прегледни научни рад

Сара Лазих, МА, асистент
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Београд, Република Србија
E-mail: sara.lazic@f.bg.ac.rs

ПРЕДСТАВА О ПАНОНЦИМА У НАРАТИВНИМ ИЗВОРИМА ОД 1. ДО 4. ВЕКА

АПСТРАКТ: У античкој историографији Панонци су, као и остали народи са простора Илирика, приказани као нецивилизоване варвари. Писци истичу физичку снагу Панонаца, због чега су били добри ратници, али и њихову примитивност и суровост. Нарочито неповољна слика о њима сачувана је у сведочанствима из 4. века, пре свега код Амијана Марцелина. За њега су Панонци, који су били на високим положајима у царској служби у другој половини 4. века, били људи „најпрезреније врсте“, жедни људске крви, сејали су смрт, исказивали урођену суровост и често су поређени са дивљим зверима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: варвари, Панонци, Позно римско царство, Амијан Марцелин

О поимању варвара у античкој историографији

Познато је да су стари Грци сматрали да су сви народи, осим њих, варвари, о чему има доста сведочанстава код античких писаца.¹ Чини се да првобитно поимање варвара није имало нарочито

---

¹ E.g. Thales apud Diog. Laert. 1.33; Pl. *Plt.* 262d; Cic. *Rep.* 1.58; Serv. *Aen.* 2.504; Fest. *De verb. sign.* 32.14-15. Cf. Thuc. 1.1.

пежоративну конотацију,² већ се тај појам односио на народе који говоре неразумљивим, односно негрчким језиком.³ Осим језика, у изворима се истичу и друге карактеристике које указују на различитост: пре свега, страно порекло, али и другачији обичаји, ношња и религијска схватања.⁴ Представа о другима, односно странцима, била је важна за дефинисање колективног идентитета једног народа. Другачије није значило нужно и лоше, нарочито за ране писце. Наиме, грчки историчари 5. и 4. века пре Христа писали су веома повољно о персијском цару Киру,⁵ на пример, док се код Херодота уочава толерантан став према варварима, због чега га је касније Плутарх погрдно назвао *φιλοβάρβαρος* (љубитељ варвара).⁶ Међутим, када се варварство дефинише у културном контексту, појам готово увек поприма пежоративну конотацију и истиче се инфериорност варвара у односу на Грке. У античкој историографији преовлађују негативни описи варвара који се често претварају у стереотипе.⁷ Грчка бинарна визија света (Грци-варвари) постаја сложенија,⁸ односно развија се и градација у поимању варвара, па су тако неки варвари примитивнији у односу на друге.

Римски писци су настојали да измене грчку бинарну визију света, најпре да је прошире, па и реконструишу, како би одвојили римско од варварског.⁹ Оваква тенденција римске интелектуалне елите је разумљива, јер би, у супротном, „Ромул био краљ варвара”,¹⁰ како

---

² Michel Dubuisson, „Barbares et barbariedans le monde gréco-romain: du concept au slogan”, *L'Antiquité Classique* 70, (2001), 3–4.

³ Најстарије спомињање варварског језика налази се код Хомера, који каже да су Карце *βαρβαρόφωνοι*, *Hom. Il.* 2.867, мада Тукидид тврди да Хомер није употребљавао реч варварин (*βάρβαρος*), јер „ни Хелени нису били издвојени под једним именом”, *Thuc.* 1.3.

⁴ О приказивању варвара у грчким изворима од 8. до 4. века пре Христа v. Benjamin Isaak, „The Barbarian in Greek and Latin Literature”, *Scripta Classica Israelica* 33, (2014), 117–129.

⁵ За изворе v. Erich Gruen, *Rethinking the Other in Antiquity* (Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2011), 54–55.

⁶ *Plut. De Malig. Her.* 857a.

⁷ *Communis opinio* међу модерним историчарима јесте да су грчко-персијски ратови одиграли кључну улогу у формирању грчког идентитета и стварању негативне представе о варварима, v. M. Dubuisson, *op. cit.*, 4–5; B. Isaak, *op. cit.*, 205–206, 211. С тим се Груен не слаже у потпуности и даје другачије виђење, v. E. Gruen, *op. cit.*, 9–75.

⁸ Још су Платон и Ератостен указивали на мане претераног шематизма у грчкој визији света, v. *Pl. Plt.* 262d; *Erat. apud Strab.* 1.4.9.

⁹ О томе v. M. Dubuisson, *op. cit.*, 8–9. Cf. John P.V.D. Balsdon, *Romans and Aliens* (London: Duckworth, 1979), x: „A reason why the distinction was not as sharp as in Greece was that in the Roman world people were changing from one category to the other all the time.”

¹⁰ По истој аналогiji, Плаут римског песника Гнеја Невија назива *poeta barbarus*, *Fest. Deverb. sign.* 32.15-16; *Plaut. Mil.* 211

каже Цицерон кроз фиктиван дијалог између Лелија и Сципиона у *Републици*.¹¹ Стога је код римских писаца више изражен културни аспект у поимању варвара; посматрано са културног становишта, варвари су били нецивилизовани народи, „уколико то име треба дати према начину живота а не према језику”,¹² како пише Цицерон у поменутом делу. Антички писци били су свесни да су се Римљани, под утицајем „цивилизованијих народа”, како каже Страбон, одавно одвојили од варвара.¹³

Узимајући у обзир „начин живота”, као и поменуто градацију у поимању варвара у античкој историографији, народи са простора Балкана важили су за најпримитивније варваре.¹⁴ Били су дивљи, крволочни и ратоборни, нарочито Трачани и Скордисци.¹⁵ У примитивне балканске варваре убрајају се, у царском периоду, и Панонци.¹⁶

Представа о Панонцима у периоду Принципата

Панонци су покорени у време Августовог Принципата, и то уз велике потешкоће, како преносе антички писци.¹⁷ Апијан убраја Панонце међу племена која су задала „највеће муке” Октавијану Августу током Илирског рата 35–33. године пре Христа.¹⁸ За Панонски рат, вођен од 12. до 9. године пре Христа, Велеј Патеркул каже да је био застрашујући (*magnum atroxque bellum*),¹⁹ а о Батовом устан-

¹¹ Cic. *Rep.* 1.58. Cf. Cic. *Ver.* 2.4.112: *neque tam barbari lingua et natione illi quam tu natura et moribus.*

¹² Cic. *Rep.* 1.58. Имајући у виду одређено понашање, а не језик или порекло, римски писци су, у инвективама, погрдно називали варварима чак и Римљане, v. Cic. *Ver.* 2.3.64; 2.5.148; *Phil.* 3.15.

¹³ Strab. 9.2.2.

¹⁴ „Rough, tough and uncouth”, v. J. Balsdon, *op. cit.*, 66.

¹⁵ E.g. Трачани, Thuc. 7.29.4; Fest. *Brev.* 9.1; трачки Одризи, Amm. 27.4.9; Скордисци, Amm. 27.4.4; Мези, Flor 2.26.13.

¹⁶ Пре сведочанстава из царског периода, Панонци се спомињу само у једном Полибијевом фрагменту (Plb. fr. 64). Полибије највероватније описује први сукоб Римљана са Панонцима, који се, на основу других извора (App. *Ill.* 14; Iul. Obseq. 16), одиграо средином 2. века пре Христа, v. András Mócsy, „Pannonia”, in: RE Supp. 9, Acilius-Utis, (Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1962), coll. 527–528; Danijel Džino i Alka Domic Kunić, „Pannonians: Identity-perceptions from the Late Iron Age to Later Antiquity”, in: *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*, ed. Branka Migotti (Oxford: Archaeopress, 2012), 97.

¹⁷ О покоравану Панонаца у време Октавијана Августа v. A. Mócsy, „Pannonia”, coll. 538–542; András Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire* (London-Boston: Routledge & Kegan Paul, 1974), 31–34.

¹⁸ App. *Ill.* 17.

¹⁹ Vell. 2.96.2.

ку, који је трајао од 6. до 9. године, Светоније пише да је био најтежи од свих спољних ратова после пунских,²⁰ – што су само неки подаци из ове епохе који указују на чињеницу да су Панонци били добри ратници.

Најповољније вести о Панонцима сачуване су код Велеја Патеркула. Осим што хвали њихове војничке способности („ниједан народ није показао такву брзину у прављењу ратних планова и спровођењу својих одлука у дело”), он сведочи да су Панонци већ у време Батоновог устанка били у извесној мери романизовани: сви Панонци (*in omnibus autem Pannoniis*) поседовали су знање не само о римској дисциплини, већ и о језику, а многи су знали да пишу латинским писмом.²¹ Иако је Велеј могао писати на основу личног искуства, будући да је служио под Тиберијем у поменутом рату, већина историчара доводи у питање сведочанство о „цивилизованим Панонацима”, како се изразио Мочи.²² Изнета је претпоставка да се Велејеве речи могу односити само на Панонце који су живели у долини Саве, пре свега на Панонце из урбаних центара – Сисције и Сирмијума. Тековине римске културе могли су прихватити виши слојеви панонског друштва, локална аристократија из поменутих градова, у којима је писац можда боравио.²³ Латински језик је спорије продирао у руралне делове. Судаћи по Јерониму, у Панонији су били присутни трагови варварског језика и у позно античко време.²⁴ Рани епиграфски материјал из Паноније такође сведочи о слабом познавању латинског језика.²⁵ Према томе, Велејев утисак о прихватању римске културе *in omnibus Pannoniis* вероватно произилази из пишевог познанства са локалном аристократијом из градова. Друга претпоставка јесте да је Велејев опис Панонаца као врских војника, који користе интелект (*animorum exercitatio*),²⁶ римску дисциплину и језик, свесно преувеличан како би се оправдале

---

²⁰ Suet. *Tib.* 16.1.

²¹ Vell. 2.110.5.

²² András Mócsy, „The Civilized Pannonians of Velleius”, in: *Rome and Her Northern Provinces: Papers Presented to Sheppard Frere in Honour of His Retirement from the Chair of the Archaeology of the Roman Empire*, University of Oxford, ed. Brian Hartley and John Wacher (Gloucester: Alan Sutton, 1983), 169–178.

²³ A. Mócsy, „Pannonia”, col. 767; A. Mócsy, „The Civilized Pannonians of Velleius”, 171. Cf. András Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkrieg* (Budapest: Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1959), 124.

²⁴ Hieron. *Comm. in Isai.* 7.19.

²⁵ A. Mócsy, „Pannonia”, col. 767; A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, 259–261.

²⁶ Осим ако на овом месту треба читати *armorum exercitatio*, вежбање у руковању оружјем, в. A. Mócsy, „The Civilized Pannonians of Velleius”, 172.

Тиберијеве потешкоће у савладавању непријатеља.²⁷ У складу с тим, Велеј преувеличава и број панонских бораца са којима се Тиберије сукобио.²⁸

Значајне вести о Панонцима даје и Апијан у *Илирским ратовима*. Нарочито је важан следећи екскурс: „Панонија је шумовита земља која се протеже од Јапода до Дарданаца. Становници не живе у градовима, већ по селима организованим према сродству. Они немају заједничко веће и владаре над целим народом. Имају сто хиљада бораца, али се не окупљају у једно тело, јер немају заједничку власт (συνήεσαν ἄθροοι δι' ἀναρχίαν).”²⁹ Иако је спомињање анархије у етнографским екскурсима о варварским народима опште место у античкој историографији, Апијанов опис се сматра веродостојним.³⁰ Међутим, треба имати у виду да се ова слика о примитивном панонском друштву не може у потпуности односити на сва панонска племена. Описујући Октавијаново ратовање са Сегестанима, Апијан спомиње градске прваке (πρωτεύοντες) насупрот обичном народу.³¹ Постојање локалне аристократије указује на нешто виши развојни ступањ у друштву који је могао постојати код Сегестана, али и још неких панонских племена, на пример Бреука и Десидијата.³² Овај податак о подели друштва у граду добро кореспондира са поменутом интерпретацијом Патеркуловог сведочанства.³³

Панонски примитивни начин живота учава и Дион Касије, мада је његова оцена још неповољнија од Апијанове. Панонци су, каже он, „живели најбедније од свих људи. Нити им је добро тло, нити клима. Не гаје маслине и не производе вино осим у врло малој мери, и то лошег квалитета, пошто је зима веома строга и траје већи део њихове године, али пију и једу јечам и просо. Због свега тога они се сматрају најхрабријим од свих људи о којима знамо, јер су веома срчани и крволочни, као људи који не поседују ништа што би частан живот чи-

---

²⁷ О разлозима Велејевог преувеличавања в. А. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien*., 123–124; А. Mócsy, „The Civilized Pannonians of Velleius”, 170–172; А. Mócsy, „Pannonia”, col. 767.

²⁸ Писац спомиње две стотине хиљада добро обучених пешака и девет хиљада коњаника, Vell. 2.110.3. Број је сигурно претеран, в. Danijel Dzino „Velleius Paternulus and the Pannonii: making up the numbers”, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 35(33), (2006), 146.

²⁹ App. III. 22. Основни Апијанов извор за поглавља 16–28 јесу Августови *Коментари*, в. Marjeta Šašel Kos, *Appian and Illyricum* (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2005), 92, 94, 393.

³⁰ А. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, 21, 27–28.

³¹ App. III. 23. Дион Касије их назива δυνατοί, Dio 49.37.2.

³² М.Šašel Kos, *Appian and Illyricum*, 384, 438; А. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien*., 25, 131–133.

³³ А. Mócsy, „The Civilized Pannonians of Velleius”, 171.

нило вредним.”³⁴ Познато је да се писци често ослањају на већ установљене етнографске представе и да су описи варварских народа неретко стереотипи који одговарају ранијим епохама. Међутим, описујући Августову опсаду Сегесте, Дион Касије додаје да о Панонцима пише из личног искуства, стеченог док је управљао провинцијом Горњом Панонијом, те да са пуним знањем описује стање ствари.³⁵

Панонци у позноантичким изворима

Панонци се спомињу спорадично и код других писаца, који потврђују да су сматрани за примитивне варваре, али добре војнике.³⁶ Због својих војничких способности, Панонци и други народи са простора Илирика су већ у 3. веку чинили велики део римске војске.³⁷ У оквиру војних јединица из Илирика развија се заједнички идентитет, што ће за последицу имати стварање посебне друштвене класе, познате под називом *Illyriciani*.³⁸ Из њених редова бирани су провинцијски управници и војни заповедници. *Illyriciani* стичу значајнију улогу након пада династије Севера 235. године, када наступа доба војничких царева. Описујући овај кризни период, Аурелије Виктор каже да су на царски положај долазили „добри и лоши, племенитог и ниског порекла, и многи варвари”.³⁹

Велики број војничких царева потицао је из Илирика, а међу њима је било и Панонача.⁴⁰ Први римски цар за кога је посведочено панонско порекло био је Деције (249–251), рођен у селу Будалија западно од Сирмијума.⁴¹ Из Сирмијума су били и цареви Аурелијан

³⁴ Dio 49.36.2 – 4. Cf. Dio 50.28.4. Писац истиче и специфичну панонску одећу, што је једно од општинских места, Dio 49.36.5.

³⁵ Dio 49.36.4: ἀκριβῶς πάντα τὰ κατ’ αὐτοῦ σεῖδὼς γράφω. Cf. 80.1.3 Дион Касије је био царски легат у Далмацији, а затим у Горњој Панонији, највероватније у периоду од 224. до 228. године, Meyer Reynhold, *From Republic to Principate: an Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 49 - 52* (36-29 B.C.) (Atlanta: Scholars Press, 1988), 4.

³⁶ E.g. Fronto, *Princ. Hist.* 13; Herod. 2.9. Солин за Панонију каже да је земља снажних људи (*viro fortis*), Solin. 21.2.

³⁷ Били су „most vital reserves of man-power”, Andrew Alföldi, *A conflict of Ideas in the Late Roman Empire. The Clash between the Senate and Valentinian I*, (Oxford: Clarendon Press, 1952), 50.

³⁸ О друштвеној класи познатој као *Illyriciani* v. A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, 242–243; D. Dzino i A. Domić Kunić, „Pannonians: Identity-perceptions from the Late Iron Age to Later Antiquity”, 106 – 107.

³⁹ Aur. Vict. *Caes.* 24.9.

⁴⁰ Noel Lenski, *Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A. D.* (Berkeley: University of California Press, 2002), 37.

⁴¹ Aur. Vict. *Caes.* 29.1; Ps-Aur. *Epit.* 29.1–2; Eutrop. 9.4. За убикацију Будалије v. CIL V 37213: *Aurelius Verus, nat(us) Pannon(iae) pede Sirmese pago Martio uico Budalia.*

(270–275)⁴² и Проб (276–282).⁴³ У периоду тетрархије сви цареви били су пореклом из Илирика, а Максимијан (286–305) био је Панонац из Сирмијума.⁴⁴ Цареви са ових простора углавном су важили за недовољно образоване, али добре ратнике. Тако за царева из периода тетрархије Аурелије Виктор каже: „Свима њима је, заиста, отаџбина била Илирик; па иако нису били довољно образовани, ипак су били довољно уроњени у тешкоће сеоског и војничког живота да буду најбољи људи за државу”.⁴⁵

У другој половини 4. века на власт долазе Панонци Валентинијан (364–375) и Валенс (364–378), рођени у Цибалама.⁴⁶ У том периоду су значајне позиције у држави заузели њихови земљаци.⁴⁷ По утицају и важним службама које су обављали, издвајали су се Максимин – префект аноне, викар Рима, а затим преторијански префект Галије од 371. до 376. године,⁴⁸ и Еквитије – војни заповедник у рангу комеса у Илирику, потом врховни војни заповедник Илирика од 365. до 375. године, и конзул 374. године.⁴⁹ Међу Панонцима који су такође били у царској служби у овом периоду спомињу се Леон, управник двора на западу око 371–375. године,⁵⁰ Серенијан, заповедник гарде на истоку 364–365. године,⁵¹ и Вивенције из Сисције, градски префект, а затим преторијански префект Галије од 368. до 371. године.⁵² Панонског порекла је вероватно био Валенсов таст Петроније, који добија почасно звање патриција убрзо по ступању панонских царева на власт.⁵³ Претпоставља се и да је Јовијанов таст Луцилијан био Панонац, заповедник коњице и пешадије 363. године, мада се његова каријера завршава нешто пре доласка панонских царева на власт.⁵⁴ Високе положаје су заузимали и људи из других области Илирика, на

---

⁴² Hist. Aug. V. Aur. 3.1 – 2, другачије Ps-Aur. Epit. 35.1; Eutrop. 9.13.

⁴³ Aur. Vict. Caes. 37.4; Hist. Aug. V. Prob. 3.1; 21.2.

⁴⁴ Ps-Aur. Epit. 40.10; Pan. Lat. 2.2.2; 3.3.9; cf. Aur. Vict. Caes. 39.26.

⁴⁵ Aur. Vict. Caes. 39.26; cf. 39.27. Ипак, писац на другом месту истиче да је неопходно да цар буде образован, 40.12–13.

⁴⁶ Валентинијаново порекло: Lib. Or. 20.25; Zos. 3.36.2; Philost. Hist. Eccl. 8.16. Валенсово порекло: Lib. Or. 19.15, 20.25.

⁴⁷ N. Lenski, op. cit., 56–67.

⁴⁸ Arnold H. M. Jones, John R. Martindale and John Morris, *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Vol. I. A.D. 260–395 (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), 577–578.

⁴⁹ Ibid., 282.

⁵⁰ Ibid., 498.

⁵¹ Ibid., 825.

⁵² Ibid., 972.

⁵³ О Петрониевом панонском пореклу, v. N. Lenski, op. cit., 53, о изворима за његову каријеру v. A. Jones, J. Martindale and J. Morris, op. cit., 690–691.

⁵⁴ A. Jones, J. Martindale and J. Morris, op. cit., 517–518.

пример Далматинац Урсације био је управник двора на западу од 364. до 365. године.⁵⁵ У последњој четвртини 4. века панонска клика губи на значају, мада су Валентинијана на западу наследили његови синови Грацијан (375–383) и Валентинијан II (375–392).

Највише вести о Панонцима сачувано је код Амијана Марцелина, који даје детаљан приказ Валентинијанове и Валенсове владавине. Он у описивању Панонаца учева и нека општа места. На пример, истиче се њихово ниско порекло: за Валентинијановог и Валенсовог оца Грацијана Амијан каже да је рођен у панонском граду Цибалама, да је био ниског порекла (*ignobilistirpe*), а затим додаје детаљ који то и наглашава: „Грацијан је још у детињству назван Ужар, стога што је, још неодростао, носио унаоколо уже на продају”.⁵⁶ Тако је Прокопије, самопроглашени август из 365. године, назвао Валенса, због његовог ниског порекла, прости Панонац (*ignotus* и *Pannonius degener*), а становници Халкедона су га погрдно звали Сабајаријус, алудирајући на панонско пиће, вероватно слично пиву, за које Амијан каже да је „пиће сиромашног света у Илирику”.⁵⁷ Максимин је, такође, био ниског порекла (*obscurissime natus*), будући да је рођен у Сопијанама, а отац му је био потомак Карпа.⁵⁸ Тако су и други писци описивали Панонце: на пример, за цара Аурелијана се каже да је био *familia obscuriore*.⁵⁹

Поред казивања о ниском пореклу често је сведочено и о примитивности и недостатку образовања. На пример, за Валенса Амијан каже да је био примитивне природе (*subagrestisingenii*), необразован и прост,⁶⁰ и да се Еквитије, због тога што је био непријатан и прост (*asper et subagrestis*) није допадао високим достојанственицима.⁶¹ Валентинијан је био донекле образован, мада је његов говор описан као прост (*subagrestis*). Цар је, каже Амијан, мрзео образоване људе.⁶² О примитивности Панонаца говоре и други извори: Аурелије Виктор за Максимијана каже да је примитиван, дивљи и спор у расуђивању,⁶³ Јован Златоусти назива Валенса примитивним тиранином,⁶⁴ док Сулпиције пише да је Панонац Свети Мартин Турски *homo illiteratus*.⁶⁵

⁵⁵ Ibid., 984–985.

⁵⁶ Amm. 30.7.2.

⁵⁷ Amm. 26.7.16; 8.2.

⁵⁸ Amm. 28.1.5

⁵⁹ Hist. Aug. V. Aur. 3.1–2.

⁶⁰ Amm. 31.8.5, 8

⁶¹ Amm. 26.1.4.

⁶² Amm. 29.3.6; 30.8.10.

⁶³ Aur. Vict. Caes. 40.17; Ps-Aur. Epit. 40.10.

⁶⁴ Joh. Chrys. Adv. opp. vit. mon. 1.7.

⁶⁵ Sulp. Vit. Mart. 25.8.

Још једно од општих места при описивању илирских царева, самим тим и Панонаца, јесте истицање њихове телесне снаге. Амијан пише да се Грацијан, отац царева, угледао на чувеног грчког атлету Милона и да је постао познат по својој телесној снази и вештинама у војничким надметањима.⁶⁶ За Валентинијана каже да је био лепог стаса и да му је тело било мишићаво и јако.⁶⁷ Валенс није приказан у ласкавом тону, мада се ипак каже да је био добре грађе.⁶⁸ У *Царској повести* Панонац Аурелијан је описан као висок, јак и снажне грађе.⁶⁹ Слично су описани и други цареви са простора Илирика, на пример Клаудије Готски из Далмације,⁷⁰ а по висини се нарочито истицао цар Јовијан, пореклом из Сингидунума. Према Амијану, Јовијан је „био толико висок и крупан да се дуго није могла наћи краљевска одећа која би му одговарала”.⁷¹

Поред ових општих места о ниском пореклу и телесној снази, код Амијана се могу уочити и изразито негативне карактеризације у опису Панонаца. За њега су Панонци били људи „најпрезреније врсте” (*despicatissimae sortis*).⁷² За Максимиана Амијан каже да је „разбојник са зверском душом”, „налик змији” што гмиже под земљом и по ниским местима, да је био попут „змије базилиске” у nanoшењу зла, „паклени судија” који тражи строге казне и прелази преко својих овлашћења, као „црна куга која све пустоши”. Када је „добрио прилику да наноси зло, Максимин је излио урођену суровост из окрутног срца. То често чине звери у амфитеатру, кад најзад провале на задња врата и ослободе се ... Па, као да му је моћ удвостручена и уздигнута, Максимин је у Риму могао умножити несреће, јер је одређен да замењује префекта.” Амијан пише да се разноврсност његових сурових и немилосрдних дела не може сагледати. Тако је описан и Панонац Леон: „А да би истраживао овакве случајеве, који су се на пропаст многих гомилали, узео је (Максимин) себи за колегу секретара Леона, касније управника двора. Иначе је био Панонац, пљачкаш гробова, а из зверских чељусти надирала му је суровост; био је жедан људске крви ништа мање него сам Максимин. Максиминова склоност ка nanoшењу зла порасла је са доласком његовог колеге, као и са ласкавим указом о високом

---

⁶⁶ Amm. 30.7.3.

⁶⁷ Amm. 30.9.6.

⁶⁸ Amm. 31.14.7

⁶⁹ Hist. Aug. V. Aur. 6.1.

⁷⁰ Hist. Aug. V. Claud. 13.5.

⁷¹ Amm. 25.10.14; cf. Amm. 25.5.6. За друге изворе о Јовијану v. N. Lenski, op. cit., 45 n. 182.

⁷² Amm. 28.1.42.

звању." Леон и Максимин су, према Амијану, сејали смрт и изазвали пропаст многих људи.⁷³

Окрутност и склоност ка наношењу зла Амијан приписује и царевима Валентинијану и Валенсу. За Валентинијана каже да је понекад „узимао на себе изглед благости, мада је по природи више био склон жестини и љутњи, заборављајући, очигледно, да владар треба избегавати све што је претерано, као шиљке на гребену. Тако се не може наћи неки пример да је био задовољан благом казном, напротив, више пута је заповедио да се обнове крволочне истраге, једна за другом; а у тим мучилачким испитивањима некима је и живот био угрожен. Био је толико склон да наноси зло да никад никога није поштедео смртне казне, нити је потписао помиловање, што су понекад чинили чак и сурови владари... казне је повећавао огњем и мачем". Амијан каже да се код Валентинијана похлепа помешала са окрутношћу, у чему га пореди са Аурелијаном.⁷⁴ Валенс је, такође, описан као окрутан, похлепан и склон да чини зло: „Бес је стишавао крвљу или благом богаташа". У разним приликама је показао толику суровост „да је жалио што се страшни болови казни завршавају смрћу".⁷⁵

И Серенијан је описан као рђав. „По својој ћуди био је близак цару Валенсу с којим је био у сродству по оцу, а сем тога познавао је тајне жеље цара, који је био склон окрутности." Амијан пореди Серенијана са Фаларисовом, окрутним тиранином из 6. века пре Христа. Као и Максимин, Леон и Валентинијан, Серенијан је „горео од жеље да наноси зло и по природи био сиров".⁷⁶ Максиминов шурак Валентин, панонског порекла, приказан је као охол, похлепан и упоређен са дивљом звери.⁷⁷ Петроније, који је можда био панонског порекла, био је „омраженији од Клеандра", неподношљиве нарави, охол, похлепан и сиров.⁷⁸ Једини Панонац који није приказан у негативном светлу јесте Вивенције из Сисције. За њега Амијан каже да је честит и разборит Панонац, а похвалио га је и Симах.⁷⁹

Као што се може видети из наведених одломака, Амијан је панонске цареve и државнике приказао у изразито негативном светлу. Готово сви Амијанови Панонци поседују урођену суровост, ла-

⁷³ О Максимиону и Леону: Amm. 26.1.6; 28.1.7, 10, 12–14, 38, 41; 30.2.11. cf. Symm. Ep. 10.3: *ferox ille Maximinus*.

⁷⁴ Amm. 30.8.2–3, 6, 8; cf. 27.7.4. За друге изворе v. N. Lenski, op. cit., 231 n. 111.

⁷⁵ Amm. 26.10.12; 31.14.5. За друге изворе v. N. Lenski, op. cit., 231 n. 113.

⁷⁶ Amm. 26.10.2, 5.

⁷⁷ Amm. 28.3.4.

⁷⁸ Amm. 26.6.7–9.

⁷⁹ Amm. 27.3.11; Symm. Rel. 30.3.

комост и наносе зло. Злочини које су починили Панонци, нарочито Максимин, приказани су веома драматично,⁸⁰ мада треба имати на уму да су Амијанови драматични описи донекле одговарали и књижевном укусу његове епохе.⁸¹ Без сумње, у Амијановом опису има пристрасности – док неке чињенице свесно прећуткује, друге преувеличава у складу са својим личним ставовима.⁸² Амијаново поређење Панонаца са дивљим зверима и змијама се свакако чини претераним. Пристрасност се нарочито види у представљању Максимиана. Када неког прогони, приказан је као дивља звер, а када ипак поштеди, Амијан каже да је непостојан.⁸³

Амијанова претерано негативна слика о Панонцима може бити одраз сукоба који је постојао између сенаторске аристократије и цара Валентинијана.⁸⁴ Његове симпатије су несумњиво биле на страни сенатора, упркос томе што их на појединим местима и критикује.⁸⁵ Амијаново дело сведочи о бројним судским процесима у којима су сенатори оптужени за тровање, блуд и прељубу. Многи од њих су и страдали.⁸⁶ Сенатори су били оштећени и Валентинијановим законима који су ишли у прилог обичном становништву.⁸⁷ Осим тога, Валентинијан је на неке важне функције, које су до тада биле у сенаторским рукама, поставио своје генерале Панонце. Посведочено је да су Панонци вршили службе викара, префекта аноне, па чак и конзулата.⁸⁸ Амијан је са неодобравањем гледао на политичко уздицање необразованих Панонаца и прогоне сенатора.

* *

Панонци су за античке писце били примитивни варвари. Важили су за снажне људе и добре ратнике, због чега је поковање Панонаца у Августово време представљало тежак задатак за Римљане. Општа представа о њима није се променила ни у позноантичком периоду, мада се тада описи Панонаца најчешће односе на појединце. Цареви панонског порекла приказани су као добри војници, али и као прости, необразовани и сурови. Примитивност Панонаца нарочито је изражена у делу Амијана Марцелина.

---

⁸⁰ A. Alföldi, op. cit., 67: „In describing certain episodes in the terrorism of Maximinus his style rises to the nerve-racking horror of a detective novel”.

⁸¹ Ibid. 4.

⁸² Ibid., 4–5, 42, 65–73.

⁸³ Amm. 28.1.40.

⁸⁴ О сукобу Валентинијана и сенаторске аристократије v. Ibid. 48–95.

⁸⁵ Amm. 28.4.6–27.

⁸⁶ E.g. Amm. 28.1.

⁸⁷ A. Alföldi, op. cit., 56–59.

⁸⁸ Ibid. 54–55, 58.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Alföldy, Andrew. *A Conflict of Ideas in the Later Roman Empire. The Clash between the Senate and Valentinian I*. Oxford: Clarendon Press, 1952.

Dubuisson, Michel. „Barbares et barbarie dans le monde gréco-romain: du concept au slogan”. *L’Antiquité Classique* 70, (2001), 1–16.

Danijel, Dzino. „Velleius Paterculus and the Pannonii: making up the numbers”. *Godišnjak Centra za Balkanološka Ispitivanja* 35(33), (2006), 145–159.

Dzino, Danijel i Domić, Kunić Alka. „Pannonians: Identity-perceptions from the Late Iron Age to Later Antiquity”. In: *The Archaeology of Roman Southern Pannonia. The state of research and selected problems in the Croatian part of the Roman province of Pannonia*. Ed. Branka Miggoti, 93–115. Oxford: Archaeopress, 2012.

Gruen, Erich. *Rethinking the Other in Antiquity*. Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2011.

Jones, Arnold H. M., Martindale John R. and Morris, John. *The Prosopography of the Later Roman Empire*. Vol. I. A.D. 260–395. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.

Lenski, Noel. *Failure of Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A. D*. Berkley: University of California Press, 2002.

Mócsy, András. *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkrieg*. Budapest: Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1959.

Mócsy, András. „Pannonia”. In: *RE Supp.* 9, Acilius–Utis, 516–776. Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1962.

Mócsy, András. *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. London-Boston: Routledge & Kegan Paul, 1974.

Mócsy, András. „The Civilized Pannonians of Velleius”. In: *Rome and Her Northern Provinces: Papers Presented to Sheppard Frere in Honour of His Retirement from the Chair of the Archaeology of the Roman Empire*, University of Oxford. Eds. Brian Hartley and John Wacher, 169–178. Gloucester: Alan Sutton, 1983.

Reynhold, Meyer. *From Republic to Principate: an Historical Commentary on Cassius Dio’s Roman History Books 49-52 (36-29 B.C.)*. Atlanta: Scholars Press, 1988.

Šašel Kos, Marjeta. *Appian and Illyricum*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2005.

Sara Lazić, M.A, Assistant
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: sara.lazic@f.bg.ac.rs

THE PANNONIANS IN ANCIENT HISTORIOGRAPHY FROM 1ST TO 4TH CENTURY

(Summary)

The Pannonians (as well as other ethnic groups from Illyricum) were depicted as primitive barbarians in ancient historiography. Ancient writers emphasize their bodily strength and military prowess, but also attribute boorishness and cruelty to them. A particularly unfavorable image of Pannonians can be found in testimonies from the 4th century. According to Ammianus Marcellinus, the Pannonian dignitaries in imperial service under Valentinian I were people of "the most despicable kind". They are bloodthirsty and often compared to wild beasts in Ammianus' work. In this paper we will show the general representation of barbarians in Greco-Roman world, and then we will go through some important testimonies about the Pannonians from 1st to 4th century. In the end, we will try to shed more light on 4th-century events that made an impact on, without any doubt, exaggeratedly negative image of the Pannonians in the historiography of the Late Antiquity.

KEY WORDS: *barbarians, Pannonians, Later Roman Empire, Ammianus Marcellinus*